

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата педагогічних наук, доцента Чепурної Людмили Георгіївни на дисертаційну роботу **Кантаржи Віталія Костянтиновича** на тему: «Корекція предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 016 – «Спеціальна освіта» (за спеціалізаціями)

В теперішній час одним із важливих напрямків реформування освітнього простору в Україні, його орієнтація на кращі світові та європейські здобутки потребує значних змін і в системі дошкільної освіти. Фізичний розвиток дітей дошкільного віку є пріоритетним напрямом педагогіки дошкілля, бо саме ефективність та своєчасність рухової зрілості забезпечить подальший повноцінний психофізичний розвиток малюка і формування особистості, що призведе до успішної соціалізації дитини в подальшому житті.

Загально відомий факт, що чим раніше створюються спеціальні умови для розвитку і виховання дитини з психофізичними порушеннями, то менше виникає вторинних ускладнень і значно легше здійснюється процес її соціалізації. Важливим в системі спеціальної освіти є створення умов для розвитку і виховання дитини з психофізичними порушеннями, а також, можливість надання ранньої корекційної допомоги таким дітям та розробка превентивних заходів щодо попередження появи подальших відхилень у розвитку вторинної природи, що в свою чергу дозволить знизити ступінь соціальної недостатності дітей з психофізичними порушеннями, досягнути максимально можливого для дитини рівня загального розвитку, освіти, а також, ступеня інтеграції в суспільство. Саме тому, питання розробки проблеми предметно-практичної діяльності дітей завжди привертала увагу педагогів, оскільки завдяки її можливостям можна цілеспрямовано впливати на формування ручної вмінності дитини, на стимулювання дозрівання

нейронного субстрату півкуль головного мозку, на покращення загального психофізичного розвитку дитини та її подальшої успішної соціальної адаптації.

Отже, зростаючі вимоги до надання якісної допомоги дітям, необхідність якомога раніше почати здійснення корекційної роботи обумовили актуальність проблеми дослідження. Мета дослідження полягала у розробці та експериментальній апробації комплексної методики корекції кистьових функцій предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з парезами верхніх кінцівок та порушеннями моторики засобами фізичного виховання.

Дисертація актуальна за своєю тематикою, виконана в межах пріоритетного напрямку вітчизняної спеціальної освіти.

Наукова робота виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова і є складовою наукового напрямку «Зміст освіти, форми, методи і засоби підготовки вчителів». Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (нині Український державний університет імені Михайла Драгоманова) (протокол №14 від 03 березня 2023).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших таких комплексних спеціальних наукових досліджень щодо корекції предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери засобами фізичного виховання. Дисертантом було розроблено програму, комплексну методику корекції предметно-практичної діяльності дітей старшого дошкільного віку (їхніх основних кистьових функцій) засобами фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю у вигляді класифікації кистьових функцій, комплексу форм, методи дослідження та розроблено систему занять щодо дітей старшого дошкільного віку з порушеннями моторної сфери.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблена, апробована і впроваджена система занять у роботу багатопрофільної команди фахівців, які працюють з дітьми даної категорії в умовах перебування їх в медичних установах, дитячих садках та інших освітніх закладах. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути корисними для фахівців команди психолого-педагогічного супроводу дитини, використовуватися в консультативному процесі з батьками дітей та вихователями. Результати отримані внаслідок проведення дослідження можуть використовуватися для підготовки нових фахівців у системі підвищення кваліфікації спеціалістів відповідного профілю, зокрема, у вивченні таких дисциплін як «Корекційна педагогіка», «Спеціальна психологія», «Фізична реабілітація», «Інклюзивна освіта», «Спеціальна освіта», «Психолого-педагогічний супровід дітей з ООП в інклюзивному освітньому середовищі» та ін. Результати дослідження використовуються в практичній роботі низки установ та організацій України, що підтверджуються відповідними документами.

Основні наукові положення і висновки дисертації відображено в наукових статтях, з яких дві в закордонних фахових виданнях, монографіях, тезах доповідей.

Кількість і зміст друкованих праць дисертанта відповідають вимогам п. 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167.

Дисертація містить анотацію, вступ, три розділи, список використаних джерел, додатки. Дисертаційне дослідження оформлено відповідно до встановлених Вимог оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40. Структура дисертації В. Кантаржи відповідає логіці дослідження, поставленій меті та завданням. Анотація дисертації відповідає встановленим вимогам та є узагальненим коротким викладом її змісту, в якій представлено

основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та практичного значення, що дає повне уявлення про виконану автором роботу. Дисертація написана державною мовою на достатньому науковому та літературному рівні.

У вступі дисертації правильно визначено науковий апарат дослідження, висвітлено теоретичний стан проблеми дослідження, розкрито теоретико-методологічну основу дослідження, визначено наукову новизну одержаних результатів, практичну значущість дослідження; апробацію і впровадження результатів, публікації та структуру дисертації.

В першому розділі дисертації «Сучасний стан проблеми предметно-практичної діяльності осіб з порушеннями опорно - рухового апарату» описано теоретичне наукове підґрунтя поняття, проаналізовані умови виникнення предметно-практичної діяльності – як однієї зі складових системи гармонійного розвитку дітей дошкільного віку. У предметно-практичній діяльності дитина формує уявлення про довкілля, предмети та дії з ними, опановує первинні трудові навички і є однією зі складових системи гармонійного розвитку дітей дошкільного віку. Теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження змусив більш детально дослідити механізми та особливості розвитку дітей. На основі вивчення літературних джерел, вітчизняного та зарубіжного досвіду і багаторічного особистого практичного досвіду дисертантом виокремлено спеціальні принципи та методи трудової предметно-практичної діяльності дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. А оскільки трудове виховання є основою формування предметно-практичної діяльності дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, у програмі було рекомендовано розвивати у дітей трудові вміння, координацію рухів рук, дрібну моторику, зорово-моторну координацію.

Дисертантом теоретично доведено, що трудотерапія як метод реабілітації осіб з порушеннями функцій опорно-рухового апарату має свою тривалу історію і накопичений теоретико-методологічний базис. Можна

говорити про поєднання можливостей фізичного виховання дошкільників старшого віку, з трудовим вихованням (ручною працею, конструкторсько-будівельними іграми), що, на нашу думку, у значному ступені покращить їхню предметно-практичну діяльність і, як наслідок, побутову, навчальну й трудову адаптацію.

Такий концептуальний підхід повинен припускати увесь логічний цільовий ланцюжок від корекції наявних в руках дитини рухових порушень до вміння самостійно обслуговувати себе в умовах будинку та закладу дошкільної освіти, а також, за можливості, виробляти продукт праці для власного використання, або на потребу іншим.

В. Кантаржи довів, що велике значення для корекції кистьових функцій у дошкільників 5–7 років відіграє адаптивне фізичне виховання. Саме завдяки заняттям з фізичної культури, в яких педагог буде використовувати спеціально підібрані коригуючі вправи рук, моделюючи за просторово-часовими і енергетичними параметрами відповідну предметно-практичну діяльність (зокрема, трудову), буде побудовано базис для подальшої корекції кистьових функцій, що позитивно вплине на психофізичний розвиток вказаної категорії дітей. У цьому контексті дисертант розглядає поєднання можливостей фізичного і трудового виховання як корекційно-відновлювальний метод різних фізичних і психічних порушень за допомогою залучення дітей з обмеженими можливостями здоров'я до певних видів діяльності, що дозволяє їм постійно бути зайнятими роботою і досягати в подальшому максимальної незалежності у всіх аспектах їхнього повсякденного життя – соціумі. Види трудової діяльності, до яких залучається дошкільник з різними видами рухових порушень, спеціально підбираються (враховуючи патологію і ступінь порушень) таким чином, щоб максимально використовувати індивідуальні здібності дитини до того чи іншого виду трудової діяльності.

Моторно-інструментальний потенціал трудової діяльності слід інтегрувати у фізичне виховання цього контингенту дітей на основі

варіювання різними фізкультурно-трудовими режимами. В. Кантаржи пропонує при проведенні трудотерапії з дітьми старшого дошкільного віку використовувати при організації занять сюжетні ігри, стенд «Мураха» або верстат «Майстер-ломайстер».

Отже, в дослідженні В.Кантаржи розглядає роботу з корекції кистьових функцій у дошкільників 5–7 років дітей як сукупність заходів, спрямованих на попередження розладів психіки та поведінки, підтримку психічного благополуччя; попередження розвитку захворювання та його рецидиву, заходи, спрямовані на попередження переходу хвороби у її хронічні форми а також превентивна робота з батьками, або особами, що їх заміщують. .

В другому розділі. На основі аналізу літературних джерел, а також багаторічного особистого практичного досвіду роботи з дітьми, дисертантом представлена попередня (робоча) класифікація кистьових функцій людини (дитини): опорна, підтримувальна, ресорна, балансувальна-нижня (тощо).

Перерахований вище арсенал кистьових функцій людини (дитини) потребує свого попереднього моніторингу, стану сформованості. Для планування необхідних корекційних заходів визначено у якому стані знаходяться основні кистьові функції у дошкільників. Умовний блок педагогічного діагностування (моніторингу) передує плануванню процесу, корекції і розробці змісту цієї корекції. Виховання повинно поєднуватися з трудовою діяльністю для дітей старшого дошкільного віку з порушеннями кистьових функцій: заняття відбірними фізичними вправами (з елементами трудотерапії), заняття з фізичної культури (з елементами трудотерапії), заняття ЛФК (з елементами трудотерапії), індивідуальна корекція фізичного розвитку дитини засобами трудотерапії, прогулянки з елементами трудотерапії, довільне дозвілля у вигляді самостійної трудової інструментальної діяльності дітей, домашня трудова діяльність.

Систематичні практичні дослідження дозволили відібрати найбільш безпечні та ефективні методи трудотерапії у поєднанні з фізичним вихованням дітей з порушеннями опорно-рухового апарату (зокрема кистьових функцій): предметності, операційності (технологічності), безпечного застосування знаряддя праці, відповідності трудових коригуючих маніпуляцій, тонічної диференціації, топографічній (переважної значимості верхніх кінцівок), ідентичних ручних трудових маніпуляцій, сюжетно-рольової, трудотерапевтичної, педагогічної фасилітації.

Як адаптивне фізичне виховання так і трудова діяльність (трудотерапія), у контексті корекції предметно-практичної діяльності потребують організації та дотримання відповідної системи безпеки.

Моніторинг фізичного розвитку і, зокрема, стану кистьових функцій, проводилося на початку нового навчального року, а підсумкове обстеження - наприкінці навчального року. Отримані дані фіксувалися у спеціальні протоколи тестування. За необхідності, в особливих випадках, вибіркоче тестування окремих кистьових функцій могло проводитися протягом навчального року і відбувалося протягом навчального року. На основі аналізу літературних джерел і узагальнення власного багаторічного практичного досвіду та спостережень, були попередньо відібрані такі найбільш ефективні інтегровані форми адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю для дітей старшого дошкільного віку з порушеннями кистьових функцій: заняття відбірними фізичними вправами (з елементами трудотерапії), заняття з фізичної культури (з елементами трудотерапії), заняття ЛФК (з елементами трудотерапії), індивідуальна корекція фізичного розвитку дитини засобами трудотерапії, прогулянки з елементами трудотерапії, довільне дозвілля у вигляді самостійної трудової інструментальної діяльності дітей, домашня трудова діяльність.

Як адаптивне фізичне виховання так і трудова діяльність (трудотерапія), у контексті корекції предметно-практичної діяльності

потребують організації та дотримання відповідної системи безпеки. Ручна предметно-маніпулятивна діяльність на заняттях з фізичної культури передбачає: вибір безпечного індивідуального рухово-ігрового інвентарю; для виокремлення небезпечного інвентарю треба користуватися правилом «ТВГ»: Т-твердий (має тверду консистенцію), В-важкий (має вагу більше 1 кг), Г-гострий (має гострі кути або ребра); виключити знаходження дітей біля вікон або дзеркал; дотримання відповідної дистанції між дітьми під час їхнього маніпулювання відносно до великих за розміром предметів; заборона зустрічних метань (кидків) твердими предметами; запобігання конфліктних ситуацій між дітьми.

Інструментальні маніпуляції з матеріалами або шаблонами на верстаті «Майстер-ломайстер» та стенді «Мураха» передбачають: правильне розташування обладнання у приміщенні; відсутність в конструкції верстата та стенда гострих фрагментів; верстат та стенд мають займати стійке положення, яке не може бути змінено зусиллями дітей; інструменти та матеріали, з якими діти будуть маніпулювати, мають бути безпечними для здоров'я; у неробочому стані весь інструмент повинен бути прибраним і зачиненим у спеціальному ящику (боксі); обов'язкова присутність педагога на робочому місці під час виконання дітьми трудових інструментальних маніпуляцій; кількість дітей, що одночасно вправляються на верстаті або стенді не має перебільшувати чотири особи; особливу увагу треба приділяти дітям з різними психічними розладами і неадекватною поведінкою; заборона брати в рот металеві деталі стенда «Мураха»; установка на те, щоб, маніпулюючи з інструментом, діти не піднімали кисть з інструментом вище умовної плечової лінії; починати маніпулювати з інструментом та матеріалом тільки за командою педагога; забороняється кидати інструмент та деталі; бажаний підбір у міні-групу дітей із гармонічними взаємостосунками.

У третьому розділі дисертації представлена комплексна методика корекції предметно-практичної діяльності старших дошкільників засобами

фізичного виховання і трудотерапії. У предметно-практичній діяльності частота виконуваних рухів має першочергове значення для сумарного кінцевого результату конкретної діяльності: друкування на клавіатурі комп'ютера, гра на музичних інструментах, в'язання, плетіння, перебирання, фасування, прокочування тощо.

З огляду на перераховані кистьові функції (прокочування, намотування, обертання та перебирання) слід знову підкреслити їх комбінований (перехідний) характер з позиції онтогенезу дитини. Зрозуміло, що результативність проявів цих функцій в предметно-практичній діяльності дитини значно залежить від швидкісних здібностей плечового пояса та верхніх кінцівок дітей, від темпу виконуваних ними конкретних рухових дій. Але не менш важлива результативність предметно-практичних проявів на основі цих функцій залежить і від координаційних здібностей дітей.

Констатувальний педагогічний експеримент проводився в Одеському Центрі реабілітації рухом (ЦРР) протягом багатьох років (2015 – 2022) і мав за мету з'ясувати особливості сформованості кистьових функцій у старших дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату порівняно зі здоровими однолітками. До дослідження долучалися діти 5–7 років з порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема різними парезами верхніх кінцівок, несформованістю або викривленням основних кистьових функцій. Загалом у констатувальному педагогічному експерименті брали участь 142 дитини (67 хлопчиків та 75 дівчат). В експериментальну групу увійшло 70 дітей (32 хлопчика та 38 дівчат). 38 з них мали форму спастичного парезу провідної кінцівки, 24 – гіпотонічну форму та 8 дітей – дистонічну. Було навмисно підібрано дітей з різними варіантами парезів провідної кінцівки, щоб з'ясувати специфічні особливості кистьових порушень залежно від наявності того або іншого виду тонічного стану верхньої кінцівки. Для порівняння була також сформована контрольна група, куди увійшло 72 практично здорові дитини (35 хлопчиків і 37 дівчат).

У констатувальному експерименті досліджувались такі показники предметно-практичної діяльності дітей як дворучна координація, дрібна моторика, зорово-моторна взаємодія, а також самостійність діяльності дитини (незалежність від допомоги дорослого). У процесі констатувального експерименту було досліджено особливості пальцевого захоплення відносно дрібних предметів.

Критерієм самостійності дитини під час предметно-практичної діяльності обрано ступінь її незалежності від допомоги дорослого. Перш за все вивчалися особливості кистьового хапання різних предметів пальцями кисті.

Загальновідомо, що ручна предметно-маніпулятивна діяльність потужно стимулює кору головного мозку та формує умови для її повноцінного дозрівання. Це, у свою чергу, покращує ефективність вищої нервової діяльності, сприяє більш динамічному психічному розвитку дитини, її соціальній адаптації. Отримані в процесі спостережень дані дають змогу цілеспрямовано керувати предметно-маніпулятивною діяльністю дітей з верхніми парезами, зокрема, – посилювати її, збільшуючи її тривалість.

Висновки до розділу 3

Роль кисті та кистьових функцій відома в педагогіці та реабілітології вже давно, але, на жаль, не знайшла повноцінного системного відображення у програмових документах та методичних розробках щодо дошкільної освіти. Існують різні спроби класифікувати кистьові функції людини (дитини), але вони мають розрізнений характер і не віддзеркалюють всього спектру кистьових можливостей дитини. На основі вивчення літературних джерел з проблематики та особистого багаторічного досвіду спостереження предметно-практичної діяльності дітей, розроблена попередня робоча класифікація силових кистьових функцій людини, в яку увійшли: опорна, підтримувальна, ресорна, балансувальна-нижня, балансувальна-верхня, гребкова (плавникова),

блокувальна, поштовхова, ударна, крокова, перекату, захисна, страхувальна, захоплювальна, кидальна.

У доступній літературі з даної проблематики, немає чіткої систематизації і класифікації координаційних кистьових функцій у дітей дошкільного віку. Саме координаційні функції кисті по відношенню до силових, можна розглядати як більш зрілий рівень розвитку рухового інтелекту дитини, що розвивається. Завдяки реалізації координаційних кистьових проявів формуються міжпівкульні нейронні зв'язки, що є віддзеркаленням загальної мозкової зрілості. Говорячи про дітей дошкільного віку, було виокремлено і розташовано, в логічній онтогенетичній послідовності, головні координаційні функції, які слід формувати в умовах закладу дошкільної освіти: маніпулятивна, намотування, прокочування, обертальна, перебирання, ліплення, дворучна координаційна, інструментальна, конструктивного праксису.

Систематизація та класифікація швидкісних кистьових функцій дошкільників висвітлена в доступній літературі недостатньо повно, має фрагментарний, розрізнений характер. При цьому, саме швидкісні показники мануальних дій віддзеркалюють найвищий рівень сформованості кистьових функцій, які лежать в основі предметно-практичної діяльності, бо від них залежить кінцева результативність цієї діяльності. Узагальнюючи проаналізовану інформацію та спираючись на особистий практичний досвід у цій сфері, пропонується така класифікація швидкісних кистьових функцій: клавішна, прокочування, намотування, обертання, перебирання, кидальна, обсмикування.

Проведений констатувальний педагогічний експеримент, дозволив з'ясувати особливості предметно-практичної діяльності старших дошкільників з порушеннями моторної сфери (з парезами верхніх кінцівок), а саме дослідження особливостей кистьового захоплення, тривалості предметно-маніпулятивної діяльності, швидкості виконання предметно-маніпулятивної дії, особливостей дворучних координаційних маніпуляцій з

предметам, особливостей дворучних координаційних маніпуляцій з предметами, раціональності використання предметів, особливостей пальцевого захоплення відносно дрібних предметів.

Спеціально організований формувальний педагогічний експеримент дозволив з'ясувати переконливу перевагу запропонованої авторської методики комбінованого використання засобів адаптивного фізичного виховання у поєднанні з трудовою діяльністю у формуванні та корекції основних кистьових функцій старших дошкільників з парезами верхніх кінцівок.

В роботі наведені детальні результати практичних досліджень «силових функцій», «координаційних функцій», «функцій кисті, пов'язаних зі швидкістю рухів» в порівнянні показників експериментальної групи та контрольної групи.

Матеріал дисертаційного дослідження викладено грамотно, логічно й послідовно, проілюстровано таблицями і рисунками. Висновки, подані автором дисертації, вказують на розуміння проблеми, здатність до обґрунтованої інтерпретації емпіричних даних та їх систематизації.

Відзначаючи високий науковий рівень проведеного дослідження, варто висловити окремі зауваження та побажання:

1. Діти з якими порушеннями опорно-рухового апарату брали участь в педагогічному експерименті?
2. Яку програму розвитку дітей дошкільного віку ви поклали в основу дослідження?
3. Які найбільш ефективні методи трудотерапії на вашу думку? Розкрийте метод педагогічної фасилітації.
4. Чи враховували Ви в своїй роботі особливості розвитку зорового аналізатора при використанні тренажера «Мураха»?
5. В роботі містяться деякі неточності орфографічного та стилістичного характеру.

Слід зазначити, що зауваження, загалом, не впливають на якість дослідження, яке має цілісний і завершений вид, наукову новизну та практичну значущість.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дана робота є оригінальною науковою працею, яка містить власні ідеї і напрацювання дисертанта. Тексти інших авторів використовуються виключно як цитати для повноти наукового розкриття теми.

Висновок. В цілому дисертаційна робота Віталія Кантаржи характеризується чіткістю змісту, містить науково обґрунтовані теоретичні та експериментальні результати, які мають наукову новизну, теоретичне і практичне значення, свідчать про особистий внесок здобувача та достатньо повно представлені в наукових працях. Дисертаційна робота Кантаржи В. повністю відповідає вимогам нормативних документів до кандидатських дисертацій, а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 016 “Спеціальна освіта”.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психокорекційної
педагогіки та реабілітології
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

